

10. Ломакина Т. Страхование предпринимательского риска в аграрном производстве / Т. Ломакина // Страховое ревью. – 2002. – № 10. – С. 3–7.
11. Мельник О. Л. Бюджетні ризики та методи управління ними / О. Л. Мельник, Я. В. Кудря // Фінанси України. – 2004. – № 3. – С. 117–122.
12. Никитина Т. В. Страхование коммерческих и финансовых рисков / Т. В. Никитина. – СПб.: Питер, 2002. – С. 93–94.
13. Поддубная Е. Страхование финансовых рисков в Украине / Е. Поддубная // Економіка та держава. – К., 2003. – С. 16–21.
14. Терещенко О. О. Дискримінантна модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства / О. О. Терещенко // Економіка України. – 2003. – № 8. – С. 38–44.
15. Фурман В. М. Особливості формування страхових ринків країн з перехідною економікою / В. М. Фурман // Економіст. – 2005. – № 8. – С. 74–76.
16. Шихов А. К. О содержательной точности элементов понятийного аппарата страхования / А. К. Шихов, А. А. Шихов // Страховое право. – 2006. – № 1. – С. 2–18.

Надійшла до редколегії 25.09.2009.

УДК 336.71

Г. О. Крамаренко, Т. М. Болгар

Дніпропетровський університет економіки та права

ВПЛИВ ФІНАНСОВОГО ПОСЕРЕДНИЦТВА НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ УКРАЇНИ

Розглянуто зміст економічної безпеки, місце ризиків та фінансових посередників у діяльності суб'єктів господарювання в умовах нестабільної економіки України в період фінансово-економічної кризи.

Ключові слова: економічна безпека, фінансові посередники, фінансова криза.

Поднимаются вопросы относительно содержания экономической безопасности, места рисков и финансовых посредников в деятельности субъектов хозяйствования в условиях нестабильной экономики Украины в период финансово-экономического кризиса.

Ключевые слова: экономическая безопасность, финансовые посредники, финансовой кризис.

The problems of the country's economic security meaning, risks and conduits role in the economic agents activities in contexts of the Ukrainian economic spottiness in the period of financial-economic crises are raised in the article.

Key words: economic security, conduits, financial crises.

Однією з основних проблем будь-якої економічної системи є забезпечення її ефективної та стабільної діяльності. У сучасних умовах актуальними стають питання саме стабільного безкризового розвитку. З переходом до ринкових відносин Україна змогла повною мірою оцінити вплив різного роду криз на своє економічне середовище.

Тенденції розвитку сучасного суспільства такі, що питання безпеки вийшли на перше місце. Пояснюється це глобальними процесами, що відбуваються у світі. У подібних умовах країни, безумовно, потребують перегляду існуючих та розробку нових підходів до забезпечення національної безпеки.

Під національною безпекою розуміють «здатність держави ефективно протистояти впливу наявних або потенційних погроз його існуванню і незалежному розвитку» [1]. У складі національної безпеки окремо виділяють такі її складові:

- військова безпека;
- політична безпека;
- соціокультурна безпека;
- екологічна безпека;
- економічна безпека.

На думку більшості авторів, економічна безпека є головною складовою національної безпеки. Так, Г. Пастернак-Таранушенко пише, що економічна безпека «є базою для будь-яких інших напрямів, відгалужень і проявів безпеки держави, оскільки все у світі, державі і житті окремої людини має під собою економічну основу» [2].

У широкому сенсі під економічною безпекою розуміють якісну характеристику економічної системи, яка визначає її здатність підтримувати нормальні умови працездатності системи, розвиток в рамках цілей, поставлених перед нею, а у випадках виникнення різних загроз (зовнішніх і внутрішніх) система має бути спроможна протистояти їм і відновити власну працездатність.

Виділяють декілька рівнів економічної безпеки:

- міжнародна безпека (глобальна, регіональна);
- національна безпека (державна, галузі, регіону, суспільства);
- приватна: підприємства, домашнього господарства або окремої особи [3].

Проте необхідно відзначити, що в цілому автори по-різному трактують поняття економічної безпеки, роблячи акцент на різних істотних, на їхню думку, характеристиках даного поняття.

Б. Губський вказує на те, що економічна безпека «визначає здатність держави забезпечувати захист національних економічних інтересів від зовнішніх і внутрішніх погроз, проводити поступальний розвиток економіки з метою підтримки стабільності суспільства і достатнього оборонного потенціалу за будь-яких умов і варіантів розвитку подій» [1].

В. Сергєєв визначає економічну безпеку як стан економіки, при якому забезпечується вирішення трьох взаємозв'язаних завдань: високий і стійкий розвиток, ефективно задоволення суспільних потреб, захист економічних інтересів держави на національному і міжнародному рівнях [4].

На думку Є. Олейникова, «національна економічна безпека – це такий стан економіки і інститутів влади, при якому забезпечується гарантований захист національних інтересів, гармонійний, соціально спрямований розвиток держави в цілому, достатній економічний і оборонний потенціал при найбільш несприятливих варіантах розвитку внутрішніх і зовнішніх процесів» [5].

Проаналізувавши визначення, дані Г. Пастернаком-Таранушенком, Б. Губським, В. Сергєєвим, Є. Олейниковим, а також іншими дослідниками цієї проблематики, ми можемо прийти до висновку, що ключовим моментом їхнього змісту є здатність держави зберігати досягнутий рівень економічного розвитку незалежно від зовнішніх і внутрішніх погроз.

Недостатня увага до проблем забезпечення безпеки діяльності може, навіть при високій прибутковості бізнесу, призвести до того, що суб'єкт підприємництва стане вкрай уразливим до різного виду ризиків, а в майбутньому може спричинити його банкрутство. Крім того, підприємство може стати об'єктом ворожого поглинання. З іншого боку зростання бізнесу викликає значну залежність від зовнішніх джерел фінансування, що може потягнути за собою поступову втрату самостійності в прийнятті управлінських рішень та негативно відобразитися на його фінансовій стабільності.

Кризові ситуації в діяльності суб'єктів підприємництва – це типове явище для ринкової економіки. Неконкурентоздатні суб'єкти мають зникати. Але, на наш погляд, все ж таки мають зникати ті з них, що допустили глобальні помилки: неправильно обрали сферу діяльності, помилково визначили ринкову кон'юнктуру,

розробили хибну стратегію розвитку – тобто ті суб'єкти, що були приречені, незалежно від їхніх внутрішніх факторів, якості менеджменту тощо.

Як засвідчує практика, значна частина суб'єктів підприємництва опиняються у кризовому стані в результаті прорахунків у фінансовому управлінні, розподілі ресурсів з їх використання, прорахунків у планах. Тобто потенційно прибуткові підприємства можуть стати банкрутами лише тому, що не спроможні вчасно визначити настання кризи, а також не мають чіткого плану дій у випадку кризових ситуацій.

Кризові явища є наслідком як зовнішніх, так і внутрішніх факторів, що впливають на організацію. Ми вважаємо, що необхідно боротися в першу чергу з причинами майбутніх проблем, аніж із кризами та банкрутством, як їх наслідками. Необхідно створити для суб'єктів підприємництва такі умови, що зводили б ризик настання глобальних криз до мінімуму.

Ключовою проблемою для кожного суб'єкта підприємництва, як у короткостроковій, так і середньо- та довгостроковій перспективі, є досягнення певного стійкого стану, який би забезпечував розвиток суб'єкта, а також збалансованість між основними складовими його діяльності, як-то вхідні та вихідні грошові потоки, обсяги дебіторської і кредиторської заборгованості і т. д.

Критерієм стійкого фінансового стану є фінансова рівновага, що в загальному вигляді визначається збалансованістю фінансових активів та позикового капіталу. Стійким вважається стан суб'єкта підприємництва, коли всі нефінансові активи є власними, а фінансові – позиковими. Абсолютна фінансова стійкість неможлива, оскільки залежить від впливу великої кількості факторів, дія їх є нестатичною, тобто вони постійно модифікуються і змінюються.

Отже, в кожний окремих момент часу суб'єкт підприємництва має намагатися досягти поточної фінансової рівноваги, що і буде певною мірою гарантувати його стабільність.

Усі суб'єкти підприємництва в усіх країнах світу функціонують у ризиковому середовищі. І хоча в радянські часи існувала думка, що ризики – риса суто капіталістичного ладу і до розвинутого соціалізму не відноситься [7], проте, реальність показала хибність цього твердження. Ризики – об'єктивна реальність. Це розуміли ще давні греки, зокрема, Гомер характеризував їх як «небезпеку переміщення між скелями». Дійсно діяльність будь-якого суб'єкта підприємництва в ринкових умовах можна образно охарактеризувати саме так.

З позиції фінансового менеджменту кризовий стан суб'єкта підприємництва полягає в його нездатності здійснювати фінансове забезпечення поточної виробничої діяльності [7].

Що стосується сучасного трактування ризику з економічної точки зору, то І. А. Бланк визначає категорію ризик як результат вибору альтернативного фінансового рішення, спрямованого на досягнення бажаного цільового результату діяльності при ймовірності понесення збитку в силу невизначеності умов його реалізації [8].

Ризиків багато, і немає необхідності їх всі контролювати, оскільки це потребує значних зусиль, та й врахувати всі ризики неможливо. Отже, необхідно виділити групу ризиків, актуальних для конкретного суб'єкта підприємництва і вести їх посиленій моніторинг. Таким чином, кожна організація, виходячи з особливостей своєї діяльності, має визначати групу «критичних ризиків». Критичні ризики – ризики, що, як правило, призводять до появи глибокої кризи в діяльності суб'єкта підприємництва, в результаті чого він стає нездатним вести повноцінну фінансово-економічну діяльність.

На рис. 1 наведена схема класифікації типових критичних ризиків суб'єктів підприємництва, базою якої є класифікації, надані різними вченими-економістами у фінансово-економічній літературі.

Рис. 1. Типові критичні ризики суб'єктів підприємництва

Внутрішні ризики пов'язані безпосередньо з власними прорахунками і недоліками, а також форс-мажорними обставинами. Зовнішні ризики – ризики зміни зовнішнього середовища, починаючи від економічної ситуації в країні і законодавстві, закінчуючи проблемами з контрагентами й органами державної влади.

Ризики у своїй сукупності утворюють кризове середовище суб'єктів підприємництва двох рівнів. Кризове середовище першого рівня являє собою всю сукупність ризиків (як зовнішніх, так і внутрішніх), з якими суб'єкт підприємництва може зустрітися в процесі своєї діяльності. Кризове середовище другого рівня являє собою сукупність тільки критичних ризиків даного суб'єкта. Для кожного підприємства набір критичних ризиків є унікальним.

Таким чином, для аналітиків суб'єкта підприємництва реальну ціну має не все кризове середовище організації, а саме кризове середовище другого рівня, тобто сукупність її критичних ризиків.

Виділення групи критичних ризиків суб'єкта підприємництва значно полегшить роботу аналітиків, особливо в плані моніторингу появи можливих криз в діяльності організації.

Розглянемо приклад ризику, який для одного суб'єкта підприємництва є критичним, а для іншого – ні. Візьмемо ризик різкої зміни процентної ставки по кредитах (убік підвищення). У одного підприємства є значна кількість позикових коштів у вигляді банківських кредитів з нефіксованою процентною ставкою, в іншого – ні.

Ризик різкого підвищення процентної ставки є для першого суб'єкта критичним, оскільки призведе до різкого збільшення витрат на утримання кредиту, і як наслідок можлива нестача коштів, а в результаті – криза неплатежів.

У іншого підприємства частка позикових коштів у вигляді банківських кредитів незначна. Різке підвищення процентних ставок не зможе заподіяти йому видимої шкоди, і як наслідок не викличе серйозних проблем та появи кризових ситуацій.

Потрібно відзначити, що саме нездійснення або ж втрата контролю над станом кризового середовища призводить до розвитку кризових ситуацій на суб'єкті підприємництва, що може спричинити його банкрутство.

Розглянемо причини сповільнення динаміки і спад промислового розвитку економіки України. Слід відмітити, що стрімкий розвиток світової фінансово-економічної кризи суттєво погіршив перспективи промислового розвитку економіки України. За підсумками 2008 р. промислове виробництво зменшилося на

3,1 %, що є найгіршим показником після 1996 р., коли спад промисловості склав 5,1 %. Від'ємна динаміка розвитку промисловості свідчить про значні ризики для перспектив модернізації національної економіки та економічної динаміки в цілому.

В умовах ринкового господарювання велика кількість підприємств не обходиться без послуг фінансового посередництва. На кінець 2009 р. в Україні великою проблемою для її промисловості стало падіння платоспроможності підприємств. Через неможливість залучення кредитних коштів для промислових підприємств ускладнилася не тільки реалізація інвестиційних планів, а і поточна діяльність. Наявні фінансові ресурси багатьох суб'єктів господарської діяльності акумульовані в запасах готової продукції, ціна і попит на яку зменшуються. Через дефіцит ліквідних коштів ускладнюється процес розрахунків з контрагентами. Унаслідок цього, було запущено циклічний процес нарощування дебіторської та кредиторської заборгованості по всій промисловості.

Світова фінансова криза, яка в процесі свого розгортання породжує економічну кризу в багатьох країнах світу, змусила уряди і центральні банки вживати швидких і масштабних рішень щодо підтримання стійкості фінансової системи країни, забезпечення ліквідності банківської системи, підтримання виробництва і економічного зростання, а також мінімізації соціальних втрат працівників і населення.

Серед значного різноманіття антикризових заходів, які вживаються різними країнами світу, чільне місце посідають заходи, спрямовані на безпосередню підтримку компаній як реального, так і фінансового секторів економіки, що потерпають від кризи. Системним наслідком таких заходів, на нашу думку, має стати відновлення або прискорення економічного зростання, підвищення конкурентоспроможності та застосування антикризових інструментів у таких сферах:

1. Розширення пропозиції кредитних ресурсів:

- збільшення кредитування економіки банками розвитку;
- продовження річного пільгового періоду, протягом якого боржник може погасити лише відсотки, відклавши погашення основного боргу;
- зміцнення і розширення державних кредитних гарантій і фінансування з боку державних фінансових установ;
- збільшення статутного капіталу державних банків;
- придбання комерційних цінних паперів, випущених компаніями з метою послаблення жорсткості умов фінансування.

2. Підтримка малого й середнього бізнесу:

- субсидування процентної ставки за комерційними кредитами для малих і середніх підприємств (МСП) та домогосподарств;
- тимчасове зниження ставки корпоративного податку для МСП;
- створення спеціальних фондів, які надаватимуть кредити МСП, що мають потенціал для зростання і створення додаткових робочих місць;
- надання спеціалізованими кредитними установами позик підприємствам на покриття короткострокових фінансових потреб МСП, які потерпають від нестачі оборотного капіталу;
- розширення кредитних ліній, що надаються державними фінансовими установами;
- збільшення мінімального ліміту кредитів, що надаються для малих підприємств та фізичних осіб;
- спрощення процедури отримання кредитів для МСП, відкриття власної справи, надання на ці цілі податкових пільг, фінансування консалтингових послуг;
- розміщення коштів державних суверенних фондів у банках другого рівня на програми фінансування малого й середнього бізнесу.

Отже, одним із сигналів настання кризи у майбутньому є фінансова нестійкість. На цій стадії починаються труднощі з наявними коштами, виявляються деякі ранні ознаки криз, різкі зміни в структурі балансу в будь-якому напрямі. Однак особливу тривогу повинні викликати:

- різке зменшення коштів на рахунках;
- збільшення дебіторської заборгованості;
- старіння дебіторських рахунків;
- розбалансування дебіторської і кредиторської заборгованості;
- зниження обсягів продажів.

Багатовимірність кризи в Україні, той факт, що глибина падіння вітчизняної економіки суттєво перевищила аналогічні показники переважної більшості країн світу, які також потерпають від світової фінансової кризи, засвідчують необхідність детального дослідження генези та проявів негативних процесів в Україні, виявлення внутрішніх суперечностей, які лежать в їх основі. Це має дати змогу виявити оптимальні напрями та дієві інструменти антикризової політики, спрямованої як на послаблення негативного впливу кризи, збереження макроекономічної стабільності, так і на уникнення післякризової депресії, якнайшвидше відновлення ділової та інвестиційної активності на підґрунті якісних структурних зрушень в економіці, а головне – забезпечення економічної безпеки України.

Бібліографічні посилання

1. Губський Б. В. Економічна безпека України: методологія виміру, стан і стратегія забезпечення : монографія / Б. В. Губський. – К. : Наук. видання. – 2001. – 122 с.
2. Пастернак–Таранушенко Г. Економічна безпека держави. Статика процесу забезпечення : підруч. / Г. Пастернак–Таранушенко. – К. : Кондор, 2002. – 302 с.
3. Грунин О. А. Экономическая безопасность организации / О. А. Грунин, С. О. Грунин СПб. : Питер. – 2002. – С. 8.
4. Сергеев В. И. Лубянка: обеспечение экономической безопасности государства : сб. / В. И. Сергеев. – М. : Масс Информ Медиа, 2002. – 448 с.
5. Основы экономической безопасности. (Государство, регион, предприятие, личность) / ред. Е. А. Олейников. – М. : Бизнес–школа Интел–Синту, 1997. – 288 с.
6. Василенко В. О. Антикризове управління підприємством : навч. посіб. / В. О. Василенко. – К. : ЦУЛ, 2003. – 504 с.
7. Поддєрьогін А. М. Фінанси підприємств / А. М. Поддєрьогін. – К. : КНЕУ. – 2000. – 268 с.
8. Бланк И. А. Управление финансовой стабилизацией предприятия / И. А. Бланк. – К. : Ника–Центр, Эльга, 2003. – 496 с.

Надійшла до редколегії 25.09.2009.